

УДК 336. 143

Тимошенко М. В.,*кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів та державного управління Дніпропетровської державної фінансової академії, докторант ДННУ АФУ*

ДИНАМІКА БЮДЖЕТУ ТА ОКРЕМІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано окремі тенденції державного інституційного регулювання та бюджетно-податкового перерозподілу протягом 2000-2010 рр. Отримано результати, що можуть використовуватися при вирішенні окремих питань щодо інноваційного розвитку.

Ключові слова: *Держбюджет, економічне зростання, інноваційний розвиток, державне інституційне регулювання, бюджетно-податковий перерозподіл, кореляційний зв'язок.*

Проанализированы отдельные тенденции государственно-институционального регулирования и бюджетно-налогового перераспределения в период 2000-2010 гг. Получены результаты, которые могут использоваться при решении отдельных вопросов касательно инновационного развития.

Ключевые слова: *Госбюджет, экономический рост, инновационное развитие, государственное институциональное регулирование, бюджетно-налоговое перераспределение, корреляционная связь.*

Some tendency of state institutional management and budgetary-fiscal allocation are analyzed for period of 2000-2010 years. The obtained results can be used at settling of certain issues regarding the innovative development of economy.

Keywords: *State budget, economic growth, innovative development, budgetary-fiscal allocation, correlation.*

Постановка проблеми. Напрями соціально-економічного розвитку України чітко сформульовані в Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [6]. Перш за все – це модернізація економіки, подолання технічної відсталості, перехід на інноваційний шлях розвитку, диверсифікованість виробництва.

Модернізація економіки – основна складова стратегії довгострокового розвитку країни й повинна носити комплексний характер, включати систему економічних, бюджетно-податкових, кредитних і валютних інструментів [7].

Визначення ролі державного інституційного регулювання на сучасному етапі – ключове методологічне завдання щодо оптимізації системи регулювання економіки, бюджетно-податкового перерозподілу, концентрація ресурсів на обраних пріоритетах [1; 2]. Взагалі йдеться про формування цілісної методології бюджетно-фіскального перерозподілу для розбудови соціально орієнтованої інформаційної економіки.

Сьогодні не вистачає синтетичного підходу [2], який би інтегрував питання державної регулятивної політики та інноваційної стратегії з метою наукового обґрунтування мобілізації фінансових ресурсів засобами бюджетно-податкової політики.

Адже прискорення розвитку, насправді успішні соціально-економічні реформи вимагають залучення великих обсягів завжди обмежених економічних ресурсів і починаються з вкладання великих фінансових засобів, і насамперед, в людину, освіту та науку. Конкурентні переваги національної економіки передусім передбачають забезпечення засобами бюджетно-податкової політики та інституційними підходами максимальну концентрацію на національній території кваліфікованих кадрів.

Процеси розвитку вітчизняної інституційної системи в аспекті прискорення сталого розвитку поряд з підвищенням ефективності державного втручання, пов'язані також з перманентним залученням національних та іноземних фінансових ресурсів, максимізацією поточних платежів з технологічного оновлення відтворювальних механізмів, внутрішніх і зовнішніх інвестицій.

Методологія бюджетно-фінансового перерозподілу передбачає визначення макроекономічних фінансових пропорцій, що забезпечують довгострокову конкурентоспроможність економіки, розрахунок інвестиційного бюджету (встановлення національних показників витрат щодо досягнення цілей інвестиційно-інноваційного розвитку) та обґрунтування витрат у розрізі людського та капітального [4] чинників росту щодо темпів економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми інституційної стратегії у комплексі питань інноваційної політики та фінансового регулювання досліджувало багато науковців, зокрема Дж. Берг, П. Друкер, С. Маджид, Д. Норт, Дж. Стігліц, П. Фішер, Дж. Хансон, Глазунов, С. Глазев, М. Дабровські, А. Ілларіонов, В. Гейєць, Д. Лук'яненко, В. Савчука, В. Федосова та ін. Становить інтерес висвітлення практики бюджетного регулювання у контексті окремих питань щодо вітчизняного інноваційного розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є аналіз окремих особливостей щодо бюджетно-податкового перерозподілу в аспекті інноваційного розвитку економіки України (із застосуванням методів кореляційно-регресійного аналізу), визначення та дослідження наявних тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Найсуттєвіший важіль державного інституційного регулювання у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку – адекватний бюджетно-фіскальний перерозподіл, який є визначальним механізмом еволюції системи державних фінансів.

На думку Ф. Ярошенко [15], підґрунтя успіху розвитку державних фінансів – застосування бюджетної політики як ключового інструменту формування державного бюджету.

Розглянемо практичну реалізацію бюджетної політики.

Дані щодо динаміки показників доходів та видатків зведеного бюджету за період 2002-2011 років подано в таблицях 1-2.

Для підтримки економічного росту й вирішення найбільш гострих соціальних проблем у бюджеті практично впродовж розглядуваного періоду (з 2002 р.) передбачалося перевищення витрат над доходами при одночасному формуванні дефіциту бюджету.

Дані таблиці 1 демонструють тенденцію номінального збільшення доходів та видатків бюджету (окрім найбільш кризового 2009 р.)

Таблиця 1
Динаміка ВВП України

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Обсяги, млрд. грн.	170,1	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1082,6	1146
Реальний ВВП, (темпи росту),%	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,7	7,3	7,9	2,3	-14,8	4,2	5,2

Таблиця 2
Доходи та видатки зведеного бюджету

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Доходи, млн. грн.	44 629,00	52 727,00	61 954,00	75 285,80	91 529,40	134 183,20	171 811,50	219 936,50	297 893,00	272 967,00	314 506,30
у % до ВВП	26,20	25,80	27,40	28,20	26,50	30,40	31,60	30,50	31,40	29,90	28,70
Видатки, млн. грн.	46 056,00	55 528,00	60 319,00	75 430,10	101 415,50	141 698,80	175 284,30	226 054,40	309 203,70	307 399,40	377 842,80
у % до ВВП	27,10	27,20	26,70	28,20	29,40	32,10	32,20	31,40	32,60	33,70	34,50
дефіцит “-” /профіцит “+”, млн. грн.	1 426,00	2 801,00	-1 635,00	-506,70	-11 009,00	-7 806,30	-3 700,80	-7 701,70	-14 124,50	-37 258,10	-64 684,90
у % до ВВП	-0,6	0,3	-0,70	0,2	-3,20	-1,80	-0,70	-1,10	-1,50	-4,10	-5,90

Проте у вимірі відсотків ВВП щодо доходів визначаються два інтервали – до 2006 року має місце в цілому їх зростання (за винятком 2004 р.), а з 2006 року – скорочення (за винятком 2008 р.). Найбільш значна питома вага доходів у ВВП мала місце на відрізок часу 2005-2008 рр. (30,4 – 31,6%) – коливання практично не перевищували 1%. У 2010 р. не досягнуто передкризовий обсяг доходів бюджету 2005 р. (як частки ВВП). Таким чином, у вимірі долі ВВП має місце відносне скорочення дохідної частини бюджету. Це означає, що умови фінансування бюджетної сфери принципово не покращуються всупереч стійкої загальної тенденції збільшення питомої ваги видатків бюджету з 27,1 до 34,5% ВВП (за винятком незначного зменшення у 2002 р. та 2007 р.)

З 2002 року має місце дефіцит бюджету, що, перш за все, пояснюється з погляду підтримки економічного росту та рішення найбільш гострих соціальних проблем. Але якщо у 2002-2007 рр. коливання

дефіциту бюджету в цілому не перевищували десь півтора відсотка (від 0,2% до 1,8%), (за винятком 2004 р. – 3%), на відносно меншому часовому інтервалі 2007-2010 рр. має місце більш виражене перевищення витрат над доходами (від -1,1% до 5,9%).

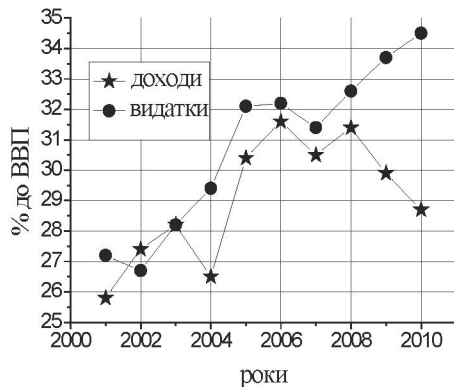

Рис. 1а. Динаміка доходів та видатків зведеного бюджету

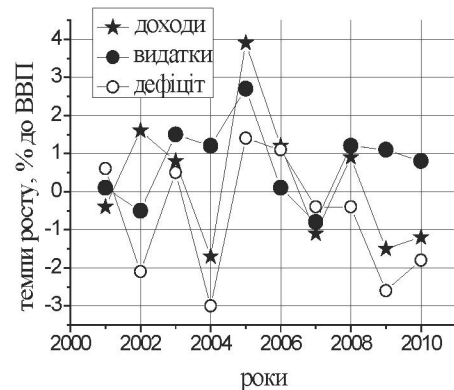

Рис. 1б. Динаміка темпів росту доходів, видатків, дефіциту зведеного бюджету

Рис. 1. Доходи та видатки бюджету

Зауважимо, що питома вага доходів у ВВП розглядається не як так званий “розмір держави” [5], а тільки з погляду виміру обсягів доходів/витрат бюджету. Щобільше, що з 2006 р. для доходів у цілому – спостерігається зниження частки видатків у ВВП, а для витрат навпаки – зростання. Як зауважив І. Чугунов [12] (щодо приклада застосування ліберальної парадигми розвитку), деклароване зменшення втручання уряду в економіку країни супроводжується, однак, зростанням державних видатків, що фактично свідчить про збільшення впливу держави на економічні процеси.

Щодо дефіциту Держбюджету – взагалі для незалежної України можна визначити п’ять характерних періодів ([5] з узагальненням).

1) 1992-1997 рр. Дефіцит зведеного бюджету коливався у межах 4,9-13,7% від ВВП. Фінансування дефіциту бюджету відбувалося за рахунок емісійних джерел Національного банку України, що відбилося на зростанні інфляції.

2) 1998-1999 рр. Спостерігався розмір дефіциту у межах 1,5-2,2%. Фінансування дефіциту бюджету проводилося за рахунок зовнішніх і внутрішніх запозичень на коротко- і довгостроковій основі, що створювало додаткове навантаження на бюджет.

3) 2000-2003 рр. Мав місце розмір дефіциту у межах – 0,7-1,3% ВВП. Спостерігалось економічне зростання, збалансування дохідної і видаткової частин бюджетів.

4) 2004-2008 рр. Дефіцит бюджету коливався в інтервалі 1,8-0,7% ВВП (за винятком 2003 р. – дефіцит 3,2% ВВП). Упродовж періоду мало місце підвищення питомої ваги частки бюджету, що перерозподіляється через ВВП, як наслідок – підвищувався рівень дохідної частини бюджету.

5) 2009-2010 рр. – період, на який приходить розпал кризи. Спостерігається дефіцит бюджету в межах (4,1-5,9%) ВВП. Скорочується рівень дохідної частини бюджету. Дефіцит бюджету – інструмент посткризового відновлення національної економіки.

На всьому часовому інтервалі ставилося завдання щодо мінімізації дефіциту бюджету, що взагалі дуже важливо. Зокрема, з 2010 р. зменшення дефіциту бюджету передбачається досягти насамперед під час адміністративної та пенсійної реформи, виваженої політики регулювання праці в області бюджетної сфери [14]. Але джерело посткризового розвитку та модернізації економіки – це, перш за все, – компенсуючі та стимулюючі видатки державного бюджету, і при проведенні бюджетно-податкової політики у 2010 році [14] чітко усвідомлювалася об’єктивна неможливість різкого скорочення дефіциту бюджету.

Можливості використання бюджету передусім пов’язані з умовами та результатами виробництва [12], рівнем розвитку економічних відносин. Зміни в бюджетних відносинах відбуваються внаслідок розвитку економіки, яка є передумовою і одночасним об’єктом їх впливу.

Розглянемо окремі аспекти бюджетно-податкового перерозподілу з погляду інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки.

В [9] на основі кореляційно-регресійного аналізу планових показників видатків Держбюджету по функціональних блоках проаналізовано практичну реалізацію бюджетної політики щодо перерозподілу коштів за функціональними напрямками за період 2002-2011 років.

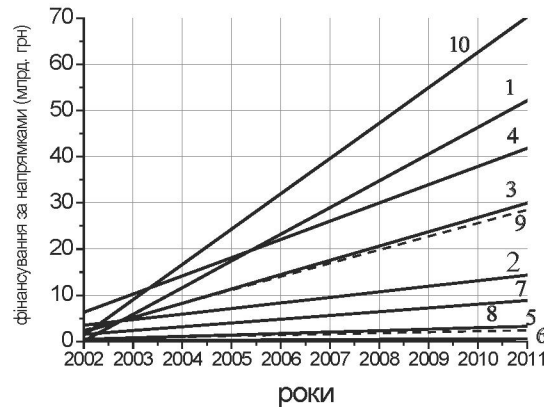

Рис. 2. Лінійні апроксимації розподілу за часом основних статей видатків за напрямками 1-10

На розглянутому часовому інтервалі між вихідними значеннями планових показників видатків бюджету та їх лінійною/квадратичною інтерполяцією спостерігається сильний кореляційний зв'язок. У випадку лінійної інтерполяції (крім шостого функціонального напрямку – ЖКГ) коефіцієнти парної кореляції змінюються в інтервалі $0.8773 < R_{xy} < 0.9892$, для квадратичної – $0.9001 < R_{xy} < 0.9919$.

На рис. 2 проілюстровано швидкість нарощування номінальних обсягів фінансування по функціональних напрямках. Найвищими темпами зростали видатки на соціальний захист (10) – $\alpha_1 \approx 8$ та загальнодержавні функції (1) – $\alpha_1 \approx 6$, майже вдвічі нижче – швидкість зростання фінансування економічної діяльності (4), громадського порядку (3) та освіти (9) – $\alpha_1 \approx 4, 3$ та $2,9$ відповідно. Майже у 6 разів менша швидкість зростання фінансування оборони та охорони здоров'я (7) ($\alpha_1 \approx 1$ та $0,7$).

Розподіл коефіцієнтів α_1 лінійної регресії за функціональними напрямками з/без урахування інфляційної складової подано на рис. 3. Інфляційні процеси зумовлюють суттєве зниження темпів зростання фінансування за більшістю напрямків.

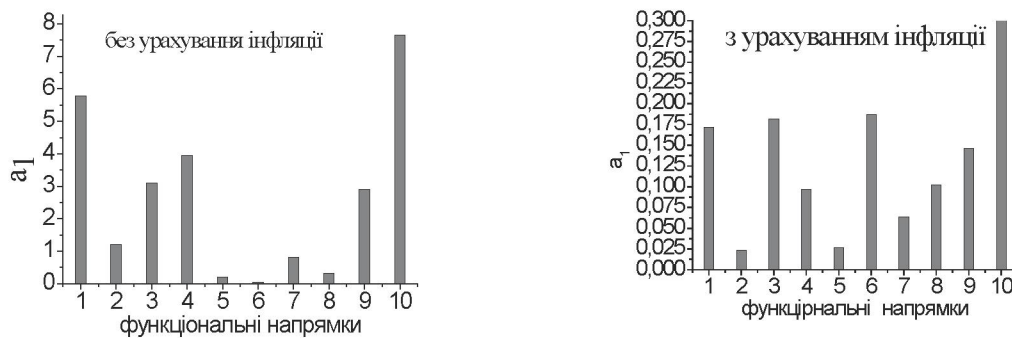

Рис. 3. Коефіцієнти лінійної регресії α_1

Продемонстровано, що підґрунтя інноваційного росту – основні складові людського капіталу – освіта, духовний та фізичний розвиток, охорона здоров'я не є пріоритетними напрямками бюджетного фінансування.

Взагалі впродовж 2002-2011 рр. витрати Держбюджету, що визначають якісне виконання державою її функцій, були обмежені 20-34% ВВП. Між ВВП, загальним обсягом видатків Держбюджету, видатками Держбюджету за функціональними напрямками існує сильний кореляційний зв'язок.

Частка ВВП у вигляді видатків розподіляється через Держбюджет майже в незмінний спосіб – у розглянутому часовому інтервалі має місце лінійна екстраполяція обсягів виділюваних коштів. Крім того, у такий самий спосіб лінійної інтерполяції у більш-менш постійних пропорціях здійснюється розподіл загального обсягу видатків за функціональними напрямками.

На рис. 4 проілюстровано кореляційний зв'язок між ВВП та загальним обсягом видатків Держбюджету ($R_{xy}^{лін} = 0.9804$, $R_{xy}^{квадр} = 0.9853$). Взагалі можна вважати, що загальні видатки – монотонно зростаюча лінійна функція ВВП.

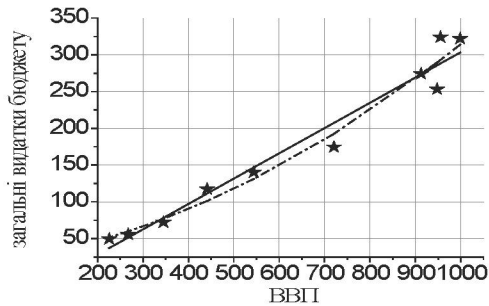

Рис. 4. Кореляційні залежності загальних видатків від ВВП

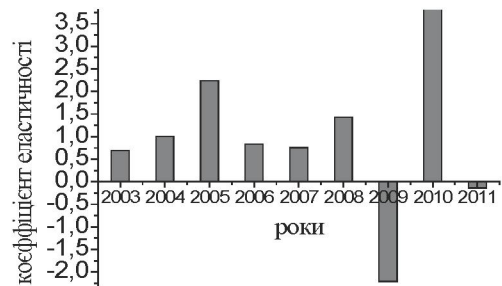

Рис. 5. Коефіцієнт еластичності

Щодо швидкості зростання видатків – остання перевищує темпи зростання ВВП у 2005, 2008, 2009, 2010 рр. та наближається до одиниці у інші роки, за виключенням 2011 р. Максимальні темпи росту мають місце у 2009 р. у розпал кризи – (більш ніж у три з половиною разу), найнижчі (від’ємні) – у 2011 році.

Особливості формування доходів Держбюджету визначено у [8] – в розглянутий період часу:

– Заплановані доходи Держбюджету, які є підґрунтям якісного виконання державою її функцій, обмежені 20-27% ВВП. Між ВВП, загальним обсягом бюджетних надходжень, податковими надходженнями, неподатковими надходженнями існує сильний кореляційний зв’язок $R_{xy} \approx 0.98$.

– Зазначена частка ВВП, що формує доходи Держбюджету і є результатом розподілу вартості ВВП між суб’єктами економіки, залучається до Держбюджету майже в незмінний спосіб – в розглянутому часовому інтервалі має місце лінійна екстраполяція обсягів загального обсягу надходжень Держбюджету. Так само здійснюється нарощування обсягів податкових надходжень Держбюджету, які становлять лівову частку дохідної частини бюджету (до 86%).

На рис. 6 проілюстрована відносна швидкість зростання складових дохідної частини Держбюджету і ВВП у вигляді лінійної апроксимації ($y = a_0 + a_1x$) та наведено значення коефіцієнтів a_1 , нормованих за значенням відповідного показника у 2002 році (тут – 1 та 8 загальні надходження бюджету без та з урахуванням трансферів, 2 – податкові надходження, 3 – неподаткові надходження, 4 – доходи від операцій з капіталом, 5 – офіційні трансферти, 6 – надходження від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, 7 – цільові фонди).

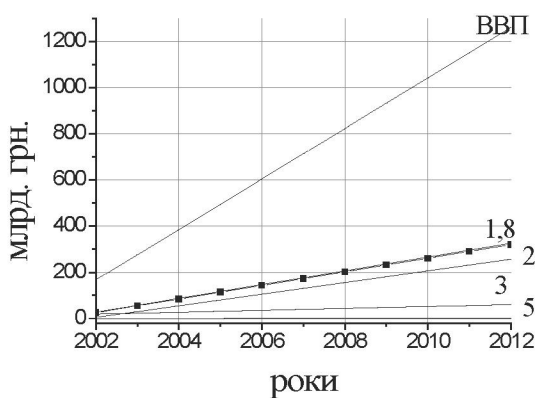

Рис. 6а. Лінійні апроксимації розподілу за часом загального обсягу надходжень Держбюджету/їх окремих складових та ВВП

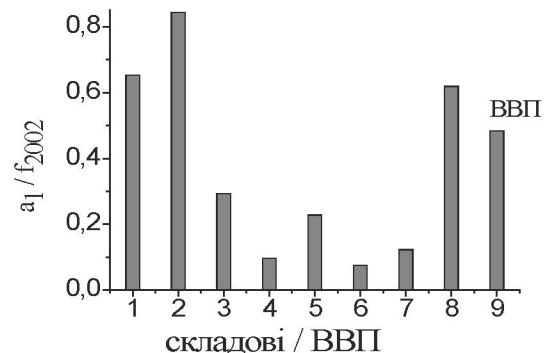

Рис. 6б. Розподіл значень коефіцієнтів лінійної регресії a_1 , нормованих за значенням відповідної складової/ВВП у 2002 році.

Відносна швидкість зростання загальних надходжень Держбюджету (з урахуванням та без урахування трансфертів) перевищує відносну швидкість зростання ВВП приблизно у 1,3 раза, а їх домінуючої складової – податкових надходжень – у 1,7 раза.

Кореляційні залежності між ВВП та інвестиціями в основний капітал в інтенсивних змінних розглянуто в [10].

На інтервалі часу – 2000-2008 рр. – див. рис. 7. – мала місце практично лінійна залежність (рис. 7а). Однак падіння обсягів інвестицій у 2009-2010 рр. трансформує цю залежність – ступінь тісноти коре-

ляційного зв'язку на часовому інтервалі 2000-2010 рр. послабшає ($R_{xy}^{лін} = 0.9971$, $R_{xy}^{квадр} = 0.9972$ та $R_{xy}^{лін} = 0.8930$, $R_{xy}^{квадр} = 0.9099$ відповідно).

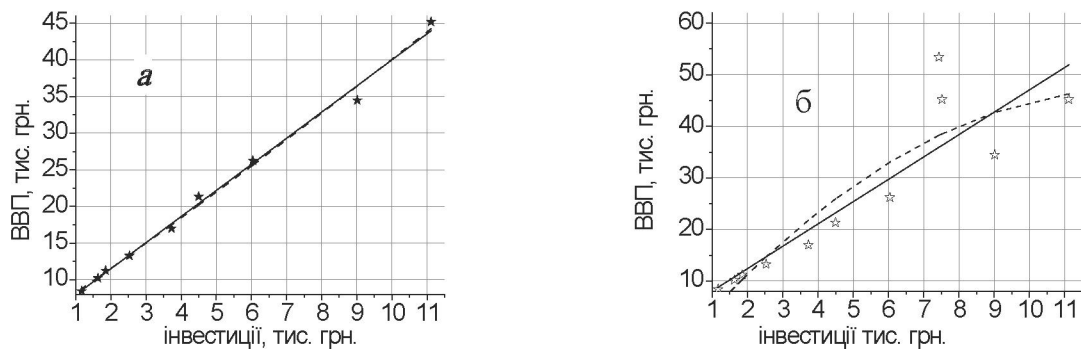

Рис. 7. Кореляційні залежності ВВП від інвестицій в основний капітал, 2000-2008 рр. (а) та 2000-2010 рр. (б).

Падіння у 2009-2010 рр. обсягу інвестицій в основний капітал, як одного з основних чинників економічного росту у площині капітальних чинників, вкрай насторожує, адже саме динаміка інвестицій повинна випереджати зростання інших індикаторів.

Загальні тенденції щодо інноваційної діяльності проілюстровано на рис. 8. на основі фактичних даних Державної служби статистики.

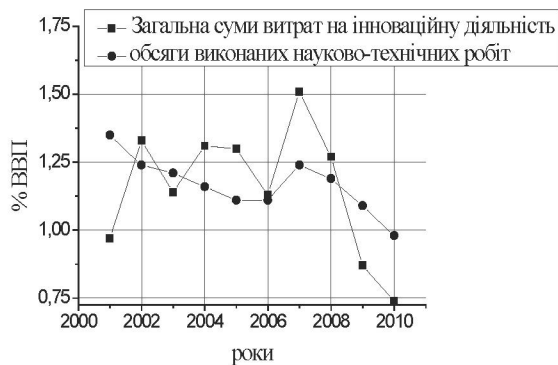

Рис. 8а. Динаміка загальної суми витрат на інноваційну діяльність та обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт

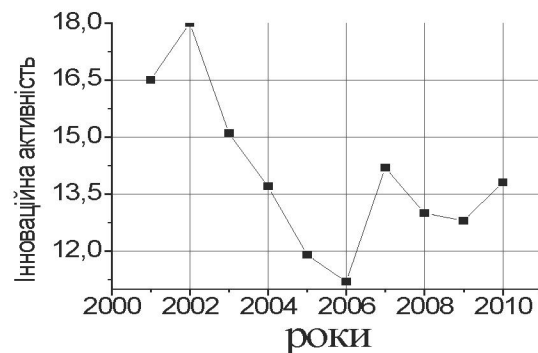

Рис. 8б. Підприємства, що займалися інноваціями (%)

Рис. 8. Інноваційна діяльність

З рисунка видно, що динаміка інноваційної діяльності не є позитивною. Загальні суми витрат на інноваційну діяльність змінюються у інтервалі (0,74-1,5% ВВП). Причому якщо у 2001-2007 рр. спостерігалось коливання фінансування, то з 2007 року мала місце стійка тенденція зниження і без того невеликих витрат. У кризовий 2009 р. обсяги фінансування дорівнювали 0,87% ВВП, а в післякризовий 2010 р. знизилися до 0,74% ВВП, що нижче рівня цих витрат навіть у 2001 р.

Обсяги виконаних науково-технічних робіт змінюються практично у такому ж інтервалі (1,35-0,98% ВВП) з загальною тенденцією до скорочення (за винятком незначного збільшення у 2007-2008 рр.). До 2006 року помітно знижується частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю – з 16,5 до 11,2%, і хоча в 2007 році має місце їх збільшення. В цілому коливання спостерігаються десь на рівні 2004 року.

Взагалі на тлі структурної перебудови світової економіки на основі новітніх технологій у техніко-виробничий структурі вітчизняної економіки спостерігається регрес [11]. О. Шнипко навіть оперує терміном "інноваційний дефолт України" [13]. Все це йде в розріз з розширенням посткризового стимулюючого бюджетного фінансування та суперечить принципу ефективності бюджетно-податкового перерозподілу.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо:

1. Щодо бюджетно-податкового перерозподілу на розглянутому часовому інтервалі мають місце спільні закономірності:

Частка ВВП у вигляді видатків розподіляється через Держбюджет у спосіб лінійної інтерполяції, таким самим чином здійснюється подальший перерозподіл за функціональними напрямками (у більшості постійних пропорціях).

Частка ВВП, що мобілізується, як загальні доходи Держбюджету, залучається у той же спосіб (лінійної екстраполяції), як і податкові надходження, що складають лівову частку дохідної частини бюджету.

2. При збільшенні загальних обсягів стимулюючих видатків бюджету:

Основні складові людського капіталу – освіта, духовний та фізичний розвиток, охорона здоров'я не є пріоритетними напрямками бюджетного фінансування.

Виникає негативна тенденція щодо одного з основних капітальних чинників економічного зростання – у 2009-2010 рр. – має місце скорочення обсягів інвестицій в основний капітал.

За більшістю основних напрямів інноваційного розвитку посилюється негативна динаміка.

Надалі перспективними є дослідження цільових орієнтирів інноваційного розвитку та оптимізація їх фінансування з урахуванням бюджетних обмежень та потенційних можливостей бізнес-структур.

З використанням динамічних економіко-математичних моделей необхідно визначити шляхи щодо розв'язання завдання державного інституційного регулювання стосовно визначення оптимального фінансування розвитку людських ресурсів, реального сектора економіки та конкурентоспроможних технологій/знань на підставі відповідного переорієнтування бюджетно-податкового перерозподілу.

Література:

1. Єфіменко Т. І. Інституційне регулювання економічного розвитку // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 16-25.
2. Єфіменко Т. І. Формування фіскального простору економічних реформ // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 3-23.
3. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання // І. В. Запатріна. – К. : Ін-т соц. – екон. стратегій, 2007. – 528 с.
4. Колемаев В. А. Экономико-математическое моделирование. Моделирование макроэкономических процессов и систем. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 295 с.
5. Пасічний М. Д. Дефіцит Державного бюджету в умовах трансформаційної економіки України // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 2 (46) – С. 10-18.
6. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.
7. Сенчагов В. А. Способствует ли бюджет-2010 модернизации Российской экономики // Вопросы экономики. – 2011. – № 2. – С. 26-38.
8. Тимошенко М. В. Аналіз дохідної частини державного бюджету // Зб. наук. праць “Економічний простір”. – 2011. – 54. – С. 81-95.
9. Тимошенко М. В. Аналіз витрат бюджету за функціональними напрямками // Зб. наук. праць ДДФА. – 2011. – 1. – С. 119-128.
10. Тимошенко М. В. Аналіз факторів моделі розвитку національної економіки // Зб. наук. праць ДДФА. – 2012. – 1. – С. 127-138.
11. Федулова Л. І. Стимулююча функція фінансового забезпечення наукових досліджень: уроки для України // Фінанси України. – 2011. – № 7. – С. 22-34.
12. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я. Чугунов. – К. : НІОС, 2003. – 488 с.
13. Шнипко О. С. Інноваційний дефолт України / О. С. Шнипко. – К. : Генеза, 2009. – 247 с.
14. Ярошенко Ф. О. Бюджетні дефіцити як інструмент посткризового відновлення світової економіки // Фінанси України. – 2011. – № 1. – С. 3-12.
15. Ярошенко Ф. О. Сім ключів успіху в розвитку системи державних фінансів України // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 3-12.
16. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.